

HIPERCORECTITUDINEA ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Hypercorrectness in the Romanian Language

Valerica SPORIȘ¹

Abstract

The paper discusses the problem of hypercorrectness as a form of incorrect language use, focusing on its occurrence in current Romanian. Hypercorrectness is a mistake made involuntarily by the speaker, stemming from a wrong use of the language rules. Hypercorrectness represents a linguistic deviation/mistake/error occurring as a consequence of another deviation and can often be more serious than the initial one.

Keywords: correctness, norms, hypercorrectness, hyper-urbane expressions, mistake.

1. Conceptul de *hipercorectitudine*

Corectitudinea (lingvistică) presupune respectarea cu strictețe în exprimarea scrisă și orală a normelor variantei literare a unei limbi. *Norma literară* fixează regulile de exprimare corectă, cultivată, îngrijită, într-o anumită etapă din evoluția limbii, fiind promovată la noi, în prezent, de Academia Română (prin *Hotărârea Adunării generale a Academiei Române*, din 17 februarie 1993, privind revenirea la *â* și *sunt* în grafia limbii române și prin *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM₂)*²).

De la termenul *corectitudine*, prin adăugarea elementului de compunere savantă *hiper-*, s-a format cuvântul *hipercorectitudine*, care nu înseamnă *corectitudine dusă la extrem*, ci, paradoxal, se definește drept abatere lingvistică, în ciuda faptului că *hiper-* înseamnă *peste, în exces, excesiv de...*, iar *corect: care se conformează normelor, regulilor lingvistice în vigoare*. *Hipercorectitudinea* este „o greșeală făcută din grija de a evita altă greșeală”³, dintr-o „exagerată precauție”⁴ a unor vorbitori de a respecta regulile în vigoare ale limbii, pe care însă nu le-nțeleg și, prin urmare, nu le aplică unde și cum trebuie. Altfel spus, este o greșeală făcută de către vorbitor drept consecință a confundării regulilor limbii⁵. Forma *hipercorectă* este eronată „din cauză că i s-a aplicat, prin analogie, o regulă lingvistică valabilă pentru alte situații”⁶. De aceea, *hipercorectitudinea* constituie o abatere lingvistică

¹ Conf.univ.dr., Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu

² *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM₂)*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

³ Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, București, Editura Humanitas, 2000, p.39.

⁴ Tatiana Slama-Cazacu, *Falsa cacofonie și absurdul „CA ȘI (organizator)”*, în *Confuzii, greșeli, prostii și răutăți în limba română, azi*, București, Editura Tritonic, 2010, p. 284.

⁵ G. Gruită, *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Pitești, Paralela 45, 2006, p. 177 (subcap. *O formă verbală hipercorectă*, p. 177-179).

⁶ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 458.

de tip special, datorată maximului efort al vorbitorului de a se exprima cât mai bine, cât mai elevat.

Multe neologisme, fiind impropriu adaptate ortografiei fonetice specifice limbii române, apar în exprimare deformate (ca expresie sau ca pronunție), din cauza unor false analogii. Acestea sunt cunoscute sub denumirea de *hiperurbanisme*. Mulți lingviști stabilesc o relație de sinonimie între *hipercorectitudine* și *hiperurbanism*⁷. Chiar dacă, în opinia noastră, ar trebui delimitată hipercorectitudinea uzuală, familiară sau populară de neologismul hipercorect, pe care îl putem numi *hiperurbanism*, pentru o mai bună înțelegere a mecanismului acestui fenomen, vom accepta sinonimia celor doi termeni.

Principalele cauze care conduc la apariția *hipercorectitudinii* sunt: necunoașterea sau cunoașterea insuficientă a normelor limbii, analogia, confuzia lingvistică. Din teama de a nu greși sau datorită bunei intenții de a evita o exprimare sau o grafie considerată neliterară, vorbitorul se conformează uneori mecanic regulilor limbii (care se aplică în alte contexte), ajungând, astfel, să evite o eroare lingvistică, dar să comită o alta.

2. Clasificare și exemplificare

Hipercorectitudinea este o abatere ce atinge, direct sau indirect, toate nivelurile lingvistice: o pronunție, o grafie, un cuvânt sau o construcție.

A. Hipercorectitudinea fonetică

➤ În limba română, la acest tip de hipercorectitudine avem în atenție, în special, două fenomene lingvistice:

- pronunțarea formelor verbale: *ești, este, eram, erai, era, erați, erau* și a formelor pronominale: *eu, el, ea, ei, ele* fie cu [e] deschis, fie cu [ɨ] inițial apăsat, situații în care pronunțarea trebuie să fie cu [ɨ] scurt, semivocalic [*ɨeștʲ, ɨeste, ɨeram, ɨerai, ɨera, ɨerați, ɨerau; ɨeu, ɨel, ɨa, ɨei, ɨele*].

Norma literară impune ca formele verbului *a fi* și ale pronumelui personal, care, grafic, încep cu *e*, să se rostească obligatoriu cu preiotare (cu [ɨe]).

Pronunția poate avea rol diferențiativ. De exemplu, poate face distincția între pronumele personal *eu* [ɨeu] și substantivul obținut prin conversiune *eul* [eu] (*poetic, liric*).

- pronunțarea cuvintelor al căror prim sunet este *e* (vocală) cu [ɨe]: *ecou* [ɨekou], *eră* [ɨeră], *eroi* [ɨeroi], *epocă* [ɨepokă], *Europa* [ɨeuropa] etc.

În general, cuvintele neologice scrise cu *e* inițial nu se pronunță cu preiotare. Tatiana Slama-Cazacu leagă pronunțarea cu iot [ɨ/ j/ y] de limba slavă⁸ (în Republica Moldova încă se mai pronunță astfel acest gen de cuvinte), făcând diferența clară între „vorbirea fandosită”, cu „hiperurbanisme” sau „hipercorectitudini” și vorbirea literară, corectă. Ambiguitatea fonetică a literei *e* este principala cauză a producerii acestor hipercorectitudini: „Asocierea literei *e* cu diftongul [ɨe] este rezultatul unei reguli

⁷ Un alt sinonim pentru *hipercorectitudine* este *hiperliterarizare* (Gheorghe Constantinescu Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998, p. 170; <http://m.dexonline.ro/definitie/hiperliterarizare>).

⁸ Tatiana Slama-Cazacu, *Mitocănesc apăsatele „IEUROPA”, „IEURO”, „IEU-IO”, „IEL”, „IESTE”, „IERA”!*, în *op. cit.*, p. 271-276.

ortografice în care principiul etimologic tradițional a prevalat asupra celui fonologic (...).”⁹.

- Pronunțarea unor toponime și antroponime:
 - pronunțarea denumirii localității *Bruxelles* [brykɛsɛl] după regula din limba română: *x* se pronunță [kɛs]; or, aici se aplică principiul etimologic (corect: [bryɛsɛl]¹⁰);
 - pronunțarea denumirii localității *Waterloo* [wɔtə:lo sau wɔtə:lu:], după model englezesc, în loc de [vaterlo], având în vedere că este denumirea unei localități din regiunea valonă a Belgiei¹¹;
 - pronunțarea denumirii Turnului *Eiffel* (din Paris) deseori după model german [ajfə], în loc de [efɛ], ca în limba franceză (numele inginerului Alexandre Gustave *Eiffel*, născut în Franța, a fost preluat de la unul dintre strămoșii germani (<Munții *Eifel*)¹²;
 - Premiul *Nobel*, pronunțat nemțește [nobə] în loc de [nobél], cu *e* accentuat, așa cum este corect în limba suedeză¹³ (poartă numele savantului suedez Alfred Nobel).

Pronunția [rio de haneiro] pentru Rio de Janeiro (sub influența modelului *Don Quijote*, personajul scriitorului spaniol Miguel de Cervantes) este hipercorectă, deoarece limbile portugheză și spaniolă au convenții grafice diferite. Știind că-n spaniolă litera *j* se citește *h*, vorbitorii mai puțin instruiți pronunță numele marelui oraș brazilian [rio de haneiro], însă, având în vedere că în zona respectivă limba oficială este portugheza, ar trebui să se pronunțe [ʁi.u dʒi ʒanejru], ceea ce se traduce *Râu de Ianuarie*¹⁴.

Monitorizând emisiunile de televiziune, membrii Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan-Alexandru Rosetti” au sesizat, printre altele, următoarea abatere de la normele de natură ortoepică:

- pronunțarea numelui fostului director francez al Fondului Monetar Internațional (FMI), Dominique Gaston André Strauss-Kahn, după model nemțesc (prin analogie cu foma omonimă din limba germană): „*Strauss-Kahn* [straushan] a agresat-o sexual” (*Știrile Kanal D*, reporter Kanal D, 19 mai 2011)¹⁵ (corect: [stros kan]).

⁹ Valeria Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 216.

¹⁰ [y = ü]

¹¹ *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001, p. 251.

¹² http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Gustave_Eiffel

¹³ Alexandru Graur, „*Capcanele*” limbii române, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 15.

¹⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Rio_de_Janeiro („The European Portuguese pronunciation is: [ʁiu dʒi ʒe'nejru].”).

¹⁵ http://www.cna.ro/IMG/pdf/Kanal_D_mai_2011_230811.pdf

B. Hipercorectitudinea grafică¹⁶ (strâns legată de cea fonetică)

Ortografia limbii române este predominant fonetică. Destul de rare sunt situațiile în care acționează alte principii, în special, cel etimologic.

➤ Scrierea unor expresii latinești

Expresia *magna cum laude* (~cu cele mai mari elogii, cu deosebită laudă), distincție pe diplomele de doctorat, o regăsim uneori scrisă *magna cum laudae*, deoarece vorbitorul, conștient de faptul că în limba latină diftongul *ae* se citește *e*, aplică această regulă și aici. Or, această generalizare a unei norme de scriere este aplicată greșit. Prepoziția din limba latină *cum* se construiește cu ablativul. În latină, nominativul substantivului este *laus*, genitivul, *laudis*, iar ablativul se termină în *-e*, deci este corect *laude*. În mod surprinzător, chiar în *Dicționarul explicativ al limbii române* (1998) se scrie *magna cum laudae*, precizându-se că se pronunță [*laude*]¹⁷.

➤ Scrierea unor neologisme

Împrumuturile de origine germană impun scrierea și pronunțarea lui *s* inițial ca *ș*: *șpan*, *șpaclu*, *șperț*, *șperaclu*, *șpiț* etc. Regula s-a generalizat pentru vorbitorii mai puțin preocupați de cultivarea propriei limbi, astfel că a cuprins, în mod incorect, și alte categorii de împrumuturi (din engleză, franceză): *ștres*, *ștat* (*de plată*), *ștart*, *șprint*, *spray* [*șprei*] etc.

Substantivul de origine germană *Stecker* se scrie și se pronunță corect în limba română: *ștecăr* (pl. *ștecăre*), nu *ștecher*: „Ștecherul e de vină”; „suprasolicitarea *ștecherului* aparatului de aer condiționat” (*Ora de știri*, titraj, prezentatoare TVR 2, 5 octombrie 2010)¹⁸. Alt germanism – *blitz* – cunoaște două variante fonetice în limba noastră, deși se recomandă forma adaptată sistemului fonetic românesc: *bliț*, nu forma etimologică¹⁹. Chiar în *DEX*, după definiția termenului apare informația parantetică: [Scris și: *blitz*]²⁰.

Vorbitorul cunoscător al regulii generale din limba franceză, conform căreia *s* intervocalic se scrie *s*, însă se pronunță [ʒ], aplică în mod conștient această normă și în grafia limbii române: *prizșmă*, *premișă*, *dizșertație*, *dizșident* etc. Or, acești termeni franțuzești se scriu cu dublu *s* (reduc la un singur *s* în limba română), grup de sunete care se pronunță tot [ʃ].

Franțuzismul *merci* îl întâlnim frecvent în exprimarea scrisă actuală sub forma etimologică, deși cuvântul a fost adaptat sistemului fonetic al limbii noastre: *mersi*.

Deși cele mai multe dintre neologisme se adaptează, treptat, la normele fonetismului limbii noastre, totuși, din cauza unor sunete inexistente în limba română, unele cuvinte își păstrează grafia și pronunția etimologică. Prin false analogii, se poate ajunge însă la deformarea cuvintelor, ca expresie și/sau ca pronunție (de exemplu,

¹⁶ Preferăm sintagma *hipercorectitudine grafică* în locul sintagmei *hipercorectitudine ortografică* (Gheorghe Constantinescu Dobridor, *op. cit.*, p. 170), pentru a nu crea o contradicție semantică (gr. *opθōς* înseamnă *drept, corect*, iar *hipercorectitudine* desemnează un tip de *abatere*).

¹⁷ *DEX*, *ed. cit.*, p. 591.

¹⁸ http://www.cna.ro/IMG/pdf/TVR2_10sept_10oct2010.pdf

¹⁹ *DOOM*₂, p. 92.

²⁰ *DEX*, *ed. cit.*, p. 103.

hiperfranțuzismul *bleumaren*, pronunțat greșit [blomarɛ] în loc de *bleumarin* [blomarin] < fr. *bleu marine*)²¹.

➤ Alte exemple de hipercorectitudine grafică

Grafia *eșire*, pronunțată însă corect [ieșire], pe care o zărim în diverse locuri publice, nu poate fi decât efectul ignoranței. De asemenea: *enicer*, *ederă*, *erarb*, *enușăr*, *erbar* ș.a. De exemplu, termenul *ierbar*, creat pe teren lingvistic românesc (*iarbă* + sufixul *-ar*), trebuie distins de de neologisme: *erbinor* (<fr. *herbivore*), *erbicid* (<fr. *herbicide*), pe care vorbitorul mai puțin instruit le pronunță cu diftongul [ie].

Grafia poate avea rol diferențiativ. De exemplu, distincția dintre forma pronominală de plural *ei* [ie] și prezentul verbului *a lua*, la persoana a II-a singular, *iei* [ie].

Substantivul *chiftea* deseori este scris greșit (și pronunțat ca atare) *piștea*. Știind că palatalizarea este o particularitate regională, vorbitorul evită acest fenomen, însă comite o greșală, neținând cont că termenul este de origine turcească: tc. *köfte*²².

C. Hipercorectitudinea gramaticală

a. Morfologică

➤ Forme compuse

De teama dezacordului, vorbitorii flexionează adverbul din componența cuvântului compus: *noi-născuți*, *drepți-credincioși*, *rea-platnică*, *buni-platnici* etc. Adjectivul compus prin alăturare cu cratimă (devenit substantiv, prin articulare) *nou-născut* este rezultatul calchierii după sintagma din limba franceză: *nouveau-né* (pl. *nouveau-nés*). DOOM₂²³ reține doar trei cuvinte compuse după modelul **nou** + *participiu*: *nou-ales*, *nou-născut*, *nou-venit*. Apreciem că același regim ar trebui să aibă și compusele: *nou-înființat*, *nou-numit*, *nou-format*, *nou-introdus*.

➤ Forme verbale

O greșală frecventă ce apare și în vorbirea celor instruiți este provocată de verbul auxiliar *o*, care devine la plural *or* (de exemplu, *or să ajungă*), mai ales că forma de viitor construită cu auxiliarul *o* și conjunctivul prezent al verbului de conjugat este preferată astăzi. Trebuie precizat că în cazul acestei variante verbale auxiliarul *o* este invariabil. Acordul la plural se face însă prin analogie cu alte forme verbale populare: *or ajunge*, *or fi ajuns*.

➤ Forme pronominale

Uneori, enunțurile de genul: *Aceasta este... Nu mai avem ce face. S-a întâmplat, s-a întâmplat!* încep cu demonstrativul de apropiere *aceasta*, deși nu este un substitut propriu-zis al unui substantiv. El nu oferă indicații privind modul în care vorbitorul percepe coordonatele spațială și temporală. De aceea, forma pronominală de feminin trebuie înlocuită cu pronumele neutru *asta*, de altfel, singura formă populară acceptată în exprimarea literară (cu condiția să aibă valoare neutră).

²¹ Rodica Zafiu, *Păcatele limbii: culoare înșelătoare*, în „România literară”, nr. 17, 2009.

²² DEX, ed. cit., p. 169.

²³ DOOM₂, p. 539.

b. Sintactică

➤ Acord gramatical

Locuțiunea prepozițională, cu structură fixă, *în ceea ce privește* devine *în ceea ce privesc* atunci când îi urmează imediat o formă de plural (de exemplu: *În ceea ce privesc aprobările, totul se va rezolva.*). Precizăm că aici verbul *a privi* s-a desemantizat. Prin urmare, acordul între *privește* și cuvântul următor nu trebuie realizat, cu atât mai mult cu cât substantivul *aprobările* nu este subiectul enunțului.

Alt gen de hipercorectitudine sintactică îl constituie acordul adverbului-morfem de exprimare a superlativului absolut cu substantivul care îl precedă (de exemplu: „Nu merg tramvaiele pe bulevardele *teribile* de largi” (*Dan Diaconescu Direct*, jurnalist OTV, 31 mai 2011)²⁴. În acest tip de structuri adverbul rămâne invariabil. Greșeala vine în urma confundării adverbului cu adjectivul. Poziționarea formei de superlativ imediat după substantiv îl determină pe vorbitor să realizeze în mod incorect acordul în gen, număr și caz.

Exemplul următor evidențiază un alt context greșit în care un adverb se flexionează, prin atracție: „Noi lucrăm cu *destui* de mulți voluntari.” (S. B., invitat, TVR 3, 27 octombrie 2011). Chiar dacă adverbul cunoaște categoria comparației și a intensității (asemenea adjectivului), ca formă rămâne invariabil.

Adjectivele posesive: *ai noștri*, *ai voștri* se scriu întotdeauna cu un singur *-i*, indiferent de topică. Pentru vorbitorul care nu știe acest lucru, este ușor să aplice mecanic regula prin care adjectivul antepus preia de la substantiv articolul enclitic: *ai noștrii timeri*, *ai voștrii copii*.

➤ Cacologie

Când vorbitorii instruiți sunt preocupați de conținutul discursului sau de captarea atenției auditorului/auditoriului produc anumite erori, printre care se numără și cacofonia. Deseori, vorbitorul conștientizează însă greșeala – **cacofonia** – și se întoarce să o repare (printr-o digresiune), dar ulterior poate comite o greșeală și mai mare, sub forma unei **cacologii** (= *construcție greșită, defectuoasă*)²⁵: **ca și comentator**. Există în limba română tendința de a insera un *și* „parazitar”²⁶ și acolo unde nu există nicidecum pericolul producerii unei cacofonii: „Din punctul lui de vedere *ca și medic* (...)” (L., invitată, *Povești de noapte*, Acasă TV, 24 octombrie 2011); „Deși *ca și prezentator* ne cunoaștem de mult.” (R., moderator, *Răzvan și Dani*, Antena 1, 2 noiembrie 2011). *Și* este permis cel mult în comparații de egalitate: *este la fel de sprinten ca (și) el*.

De asemenea, utilizarea virgulei între două cuvinte care formează un grup cacofonic este o altă modalitate greșită prin care vorbitorul încearcă să evite cacofonia. Dar, din nefericire, fenomenul se transformă într-un exemplu de hipercorectitudine.

²⁴ http://www.cna.ro/IMG/pdf/OTV_mai_2011_230811.pdf

²⁵ G. Gruță, *op. cit.*, p. 229-234.

²⁶ www.cna.ro

3. Concluzii

În concluzie, hipercorectitudinea reprezintă o abatere/greșeală/eroare lingvistică, drept consecință a altei abateri, de multe ori, mult mai grave decât cea inițială. Dar nu orice abatere de la normele limbii, „de la sistemul ei de funcționare”²⁷ este o hipercorectitudine, doar acea greșeală săvârșită tocmai din grija de a evita o altă greșeală sau din teama de a nu comite altă greșeală. În conștiința vorbitorului „este vie opoziția « literar » - « neliterar »”²⁸.

Conceptul de *hipercorectitudine* aparține gramaticii normative și corective. Când devine mijloc de expresivitate artistică se transformă într-un fenomen stilistic: „Sunt *grei* bătrânii de pornit, / Dar de-i pornești, sunt *grei* de-oprit!” (George Coșbuc, *Nunta Zamferei*).

Bibliografie:

- * * * *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
- * * * *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- * * * *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM₂)*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- * * * *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995 (ediția a V-a).
- Avram, Mioara, Sala, Marius, *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 2001.
- Constantinescu Dobridor, Gheorghe, *Hipercorectitudine; Hiperurbanism*, în *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998, p. 170-173.
- Graur, Alexandru, *Greșeli provocate de cunoașterea superficială a unei limbii străine*, în „*Capcanele*” limbii române, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 12-16.
- Gruț, G., *11. Ei o să meargă sau Ei or să meargă?*, în *Gramatică normativă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1998, p. 38.
- Idem, *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2006.
- Guțu Romalo, Valeria, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, București, Editura Humanitas, 2000.
- Hristea, Theodor, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică, 1968.
- Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967.

²⁷ Alexandru Graur, *op. cit.*, p. 8.

²⁸ Gheorghe Constantinescu Dobridor, *op. cit.*, p. 170.

- Matei, Pamfil, Sporiș, Valerica, *Stilistica limbii române. Note de curs și aplicații*, Sibiu, Editura Techno Media, 2010, p. 113.
- Rădulescu, Ilie-Ștefan, *Rostirea (uneori și scrierea) diferită a unor neologisme străine, în Să vorbim și să scriem corect. Erori frecvente în limbajul cotidian*, București, Editura Niculescu, 2002, p. 207-208.
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Confuzii, greșeli, prostii și răutăți în limba română, azi*, București, Editura Tritonic, 2010.
- Uritescu, Dorin, *Dinamica actuală a limbii române – forme și sensuri greșite ale unor expresii și locuțiuni consacrate*, București, Editura S.A.I.S., 2009, p. 103-105.
- Idem, *Greșeli de exprimare (I)*, București, Editura Steaua Procion, 1999.
- Idem, *Hipercorectitudini ridicole, în Greșeli de exprimare (II)*, București, Editura Steaua Procion, 2000, p. 34-53.
- Rodica Zafiu, *Păcatele limbii: culoare înșelătoare*, în „România literară”, nr. 17, 2009.

Surse electronice:

<http://m.dexonline.ro>

<http://en.wikipedia.org>

<http://ro.wikipedia.org>

www.cna.ro